

ПОКРАЈИНСКО САВЈЕТОВАЊЕ КПЈ ЗА ЦРНУ ГОРУ И БОКУ ОД 7. ДЕЦЕМБРА 1941. ГОДИНЕ

Послије тринаестојулског устанка политичке прилике у Црној Гори су се непрестано заоштравале. Оне су оштре облике добиле особито крајем 1941. године. Тада се у Црној Гори формирају контрареволуционарне војне организације, чија је појава озбиљно упрожавала јединство народа у борби против окупатора. Интереси народноослободилачког покрета захтијевали су енергично супростављање присталицама старог друштва и онемогућавање оружанних формација чији је циљ био да се онемогући национално-ослободилачка борба. Овим питањима партијска организација у Црној Гори придавала је велики значај, јер је од њиховог рјешавања у многом зависило даљи ток народноослободилачке борбе у овој покрајини. У том циљу почетком децембра 1941. године одржано је проширено савјетовање Покрајинског комитета Комунистичке партије Југославије за Црну Гору и Боку, на коме су дате критичке оцјене пређеног пута и донесен програм рада Партије на окупљању најширих слојева народа у борби противу окупатора и домаћих контрареволуционарних снага, чија је појава све више и непосредније нагризала јединство народа у Црној Гори.

Од првог дана оружане борбе руководство народноослободилачког покрета у Црној Гори истичало је значај народног јединства као битног услова за успјешно вођење народноослободилачког рата. У једном од првих програмских докумената Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку, насталом непосредно послје јулског устанка, детаљно се излаже ова мисао. Било је потребно „учинити све“, каже се у овом документу, „да сви људи изузев омрзнутих шпијуна и слугу окупатора пођу са нама руку под руку у ову свету и ослободилачку борбу“.¹

Активност Партије на плану окупљања патриотских маса, привремено слабљена непријатељском офанзивом из јула и августа, настављена је послје покрајинског савјетовања од 8. августа 1941. године.² Међу мјерама које су предузимане на овом

¹ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенског народа (у даљем тексту: Зборник, број тома, књиге и документа) том. III, књ. 1. док. 10, Инструкција Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од августа 1941.

² Буро Вујовић, *Покрајинско савјетовање КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак од 8. августа 1941. г.*, Историјски записи (у даљем навођењу: ИЗ), св. 2, 1967, 315—322.

плану карактеристично је савјетовање главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Воку с командантима и политичким комесарима одреда од 15. новембра 1941. године. На савјетовању је истакнута потреба стварања широких могућности свим родољубима да учествују у народноослободилачкој борби, а провјереним родољубима да уђу у командне саставе партизанских јединица.³ Стварање широког народноослободилачког фронта изискивале су и унутрашње прилике, заоштрене непријатељским радом присталица старог друштва. Њихов утицај се нарочито испољавао у сјевероисточном дијелу Црне Горе, гдје је крајем јесени 1941. године дошло до стварања првих четничких војних формација у Црној Гори.

Питање одређења ситнопосједничких маса у корист народноослободилачке борбе није се озбиљније постављало. Међутим, било је знатно теже придобити силну буржоазију и њену интелегенцију, која је имала приличан утицај у многим крајевима Црне Горе. Прије свега, радило се о великосрпски оријентисаним политичким групама, које су после априлских догађаја, за разлику од дијела вођства Црногорске федералистичке странке које је одмах ступило у сарадњу с окупатором, показивале одређену политичку уздржљивост. Општенародни устанак у Црној Гори покренуо је ове групе, односно представнике бивших грађанских партија, које се из посебних рачуна нијесу више могле држати изоловано. Да би повратили утлед и истовремено одвојили народ од Комунистичке партије, они се добрим дијелом прикључују устанку и учествују у њему. Међутим, велики почетни успјеси устанка, који су превазишли и најслободнија предвиђања, ускоро су добили неочекивани обрт. Устанак је почео нагло да слаби. Устаничка маса, недовољно припремљена и организована, изложена удару казнених експедиција и пометена непријатељском пропагандом, добрим дијелом се распадала, показујући знаке клоњулости и деморализације.⁴ То је створило погодне услове за дјеловање противника народноослободилачке борбе. Већ почетком августа 1941. године извјесне грађанске групе преко такозваних „националних одбора“, „одбора народног спаса“ и „племенских зборова“ међусобно се повезују и нуде услуге и помоћ окупатору, да би касније, у току јесени, иступиле са одређеним политичким програмом.⁵ Управо, у јесен 1941. године Дража Михаиловић је успоставио везу са својим присталицама у Црној Гори, да би им

³ Зборник, том III, књ. 1, док. 60, Записник са савјетовања Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Воку од 15. новембра 1941.

⁴ У конгрес Комунистичке Партије Југославије, Култура 1948, 125; Ђ. Вујовић, н.д., 316—317.

⁵ Батрић Јовановић, Црна Гора у НОР и ослободилачкој револуцији, књ. I, Београд 1960, 247 и даље.

убрзо затим упутио инструкције и упутства о формирању војних организација против народноослободилачког покрета.⁶

Италијанске власти предузеле су мјере да активност четника обједине с активношћу сепаратиста на линији борбе против народноослободилачког покрета. У том циљу је Пирицио Бироли средином јесени организовао на Цетињу састанак представника сепаратистичке струје и представника великосрпских политичких група, на коме је постигнута одговарајућа сагласност о сарадњи.⁷ Послије састанка на Цетињу грађанске снаге постале су активније у борби против народноослободилачког покрета.

Политичке прилике у Црној Гори су се све више заоштравале. Зато Централни комитет није био задовољан политичким стањем и радом партијског руководства у овој покрајини. У 1941. години у Црној Гори је заиста дошло до извјесних одступања од политичког програма Комунистичке партије Југославије. У августу лансира се схватање о такозваном другом устанку и антифашистичкој револуцији као нужној етапи пролетерске револуције.⁸ Прво оштрије реаговање на рад Партије у Црној Гори Централни комитет је изразио у писму упућеном Покрајинском комитету 10. новембра 1941. године. Нарочито је оштро критикована концепција о антифашистичкој револуцији, као и схватање општеномбројног устанка који би, наводно, „муњевитим ударцима“ ријешило питање народног ослобођења.⁹

По пријему писма Централног комитета, које је у Црну Гору стигло у другој половини новембра, Покрајински комитет је приступио припремама за проширено покрајинско савјетовање на коме је требало размотрити опште политичко стање у Црној Гори и донијети одговарајуће закључке у смислу примједба Централног комитета.¹⁰ Двадесет петог новембра разаслата су писма окружним и мјесним комитетима КПЈ, са захтјевом да упуте представнике на покрајинско савјетовање: мјесни комитети своје политичке секретаре, а окружни комитети, поред политичких секретара, још по једног свог члана. Покрајински комитет је наложио да одговорни представници партијских организација, предвиђени за овај скуп, припреме детаљне извјештаје о политичком стању на свом терену.¹¹

⁶ Радоје Пајовић, *Формирање „националне“ организације Баја Станишића*, ИЗ, св. 4, 1966, 712.

⁷ Зборник, том III, књ. 1, док. 99; књ. 4, док. 11, Извјештај Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Боку од 11. децембра 1941.

⁸ Исто, књ. 4, док. 2, Писмо Милована Ђиласа, делегата ЦК КПЈ, од августа 1941.

⁹ Исто, књ. 1, док. 93, Писмо Централног комитета КПЈ од 10. новембра 1941.

¹⁰ Исто, том II, књ. 2, док. 59, Извјештај Ивана Милутиновића, делегата ЦК КПЈ, од 14. децембра 1941.

¹¹ Архив Историјског института Титоград (у даљем навођењу АИИ —Т), II 1 — 6 (41), Писмо Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од 25. новембра 1941.

Седмог децембра, под руководством Ивана Милутиновића, делегата Централног комитета, отпочело је у Пиптерима покрајинско савјетовање КПЈ за Црну Гору и Боку. Основни извор о овом догађају је документат који је у форми закључака донесен на савјетовању. На основу њега и неких других докумената који се узгредно или посредно дотичу овога скупа, може се стећи слика о савјетовању. Основно је да је савјетовање одржано у духу примједба Централног комитета, изнесених у писму од 10. новембра 1941. године, односно директиве Покрајинског комитета од 20. новембра исте године, која такође у највећој мјери резултирала из духа поменутог писма Централног комитета. На истим основама темељио се и реферат Милутиновића, поднесен на савјетовању.¹²

Као нарочито значајно на савјетовању је истакнута потреба да се масама објасни „карактер данашње борбе која је народно-ослободилачка“, при чему је апострофирано да се у свакодневной акцији не запада у левичарска застрањивања која су се у мањој или већој мјери до тада појављавала у Црној Гори. Било је „јасно да у данашњој етапи борбе масе треба окупити у народноослободилачку борбу, а не за антифашистичку револуцију“.¹³ Овим је стваран простор да масе родољуба, независно од политичке припадности, с повјерењем ступају у народноослободилачку борбу. Но, при том се морало упозорити на будност, како би се покрет изнутра заштитио и одбранио од замаскираних непријатеља.¹⁴

Појаву војних организација ван партизанских јединица требало је енергично онемогућити. У вези са тим на савјетовању је речено: „У коријену спречијечити све покушаје стварања војничких јединица паралелних народноослободилачким партизанским одредима, јер су народноослободилачки партизански одреди јединица сила у народно-ослободилачкој борби у Црној Гори и носиоци те борбе“.¹⁵ Као посебно неповољно оцијењено је у том погледу стање у Катунској нахији и на подручју Колашина и Васојевића. У циљу рашчишћавања политичке ситуације у овим крајевима наложене су енергичне мјере. У овом смислу су делегати Покрајинског комитета на подручју Окружног комитета Колашин добили специјална овлашћења. „Одмах предузети све потребне мјере“, забилежено је у записнику са савјетовања, да се оздрави стање на подручју партијске организације О. К. Колашин, указујући ор-

¹² Зборник, том II, књ. 2, док. 59, Извјештај Ивана Милутиновића, делегата ЦК КПЈ, од 14. децембра 1941; Исто, том III, књ. 1, док. 66, Директивно писмо Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од 20. новембра 1941; Исто, књ. 4, док. 10, Закључци са Покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941.

¹³ Исто, књ. 4, док. 10, Закључци са Покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941; Исто, књ. 1, док. 117, Писмо Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од 8. децембра 1941.

¹⁴ Исто, књ. 4, док. 10, Закључци са покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941.

¹⁵ Исто.

ганизацијама у Колашину, Беранама и Андријевци пуну помоћ и неодложно чистећи те партијске организације од свих колебаљивих, опортунистичких и ликвидаторских елемената, кажњавајући све прекршаје партијске дисциплине, саботаже и издаје најстрожијом казном — смрћу“.¹⁶

У погледу начина вођења борбе и времена њеног трајања, за разлику од дотадашњег схватања, на савјетовању је прихваћена реална оријентација. Умјесто концепције о краткотрајним и муњевитим ударцима, борба против окупатора схваћена је као дуготрачан процес, у ствари дуготрајан партизански рат.¹⁷ Ова оријентација се јавља као посљедица усвајања гледишта Централног комитета изнесеног у писму од 10. новембра 1941. године, Савјетовање је одбацило „политику ишчекивања“ и реаговања на догађаје „кроз расположење маса“. Маса је требало припремити за општенародну борбу кроз свакодневне акције, а не кроз догађања са народом да та борба опточне „када народ за то буде припремљен“.¹⁸ У вези с тим Иван Милутиновић у извјештају Централном комитету од 14. децембра 1941. године каже: „Савјетовање је показало да пасивност и чекање на општи устанак је погрешно дјеловало на утврђивање партизанских јединица. Многи другови активисти, као и читаве партијске организације, падали су под утицај група и људи који су били против сваке борбе против окупатора. Пасивност и неактивност партизанских јединица, па и читавих парт. организација, омогућила је мирно роварење пете колоне и непријатеља народа“.¹⁹ Ипак, при оцјени догађаја из друге половине 1941. године треба имати на уму да су објективне тешкоће у раду на мобилизацији маса за борбу против окупатора биле велике и да је „попуштање“ пред масама увелико било резултат тих тешкоћа.²⁰

Војна и политичка стварност и новине у схватањима у погледу начина борбе против окупатора претпостављали су другачије организационо постављање Партије у позадини и у партизанским јединицама. Новине у овом погледу, започете доласком Ивана Милутиновића у Црну Гору и успостављањем редовних веза са Централним комитетом, детаљно изложене у новембарској директиви Покрајинског комитета, усвојене су на децембарском савјетовању. У том погледу значајна је била мјера о планском распореду партијских кадрова, чиме се омогућавало равномјерно дјеловање партијских организација у војсци и у позадини. Укинута је изборност командног кадра у партизанским јединицама. За разлику од дотадашњег избора на четним односно батаљонским скупови-

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто, том, II, књ. 2 док. 59. Извјештај Ивана Милутиновића делегата ЦК КПЈ од 14. децембра 1941.

¹⁹ Исто.

²⁰ Буро Вујовић, *О лијеви грешкама КПЈ у Црној Гори у првој години народноослободилачког рата*, ИЗ, св. 1, 1967, 60—61.

ма, командире и политичке комесаре постављају одговарајући мјесни односно окружни комитет КПЈ, чиме се хтјело избјећи да дође до изражаја братственички односно племенски моменат у избору лица на руководећа мјеста, односно онемогућити да те положаје евентуално заузму људи који по својим морално-политичким квалитетима то не би заслужили, нити би могли одговорити тим функцијама.²¹

С обзиром на степен развитка народноослободилачког покрета у Црној Гори, као и релативно пространу слободну територију, савјетовање је поклонило одговарајућу пажњу питању формирања народноослободилачких одбора као привремених органа нове народне власти, о чему се до тада, сем нешто у току јулског устанка, није водило довољно рачуна. У вези са тим Иван Милутиновић у извјештају од 14. децембра саопштава: „Савјетовање је открило да наши другови на ослобођеној територији нијесу вршили успоставу власти све до мог доласка. Одборе Народно-ослободилачког фонда они су сматрали као клицу будуће власти, али и као носиоце данашње власти. Народно-ослободилачки одбори и команде мјеста за њих нијесу ни постојали као нова форма власти“.²²

Међутим, поред избора органа народне власти на зборовима грађана, како је то предвиђено директивом Покрајинског комитета од 20. новембра, децембарско савјетовање допушта и могућност да народноослободилачке одборе могу у извјесним случајевима постављати и штабови, односно команде партизанских јединица. Поред посла из судско-административне надлежности, народноослободилачки одбори су били дужни да организују и неку врсту народне милиције, као своје оружане органе, тада познате као „народне страже“. У њиховој надлежности такође је била и контрола путовања, издавања дозвола и сл. У овом раду били су подређени „контроли штаба народноослободилачких партизанских одреда односно команди мјеста“. Другачије него до тада постављена је и функција народноослободилачких фондова. Они су добили статус посебних одјељења, чији се рад на економском плану одвијао у саставу народноослободилачких одбора.²³

Концепција по којој је рад народноослободилачких одбора подлијегао контроли партизанских команди била је погрешна. Начин успостављања народноослободилачких одбора, а нарочито контрола њиховог рада од стране партизанских штабова, како је то било предвиђено на децембарском покрајинском савјетовању, у оштрој форми критиковао је Централни комитет у писму од 22.

²¹ Зборник, том III, књ. 4, док. 10, Закључци са покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941; Исто, књ. 1, док 66, Директивно писмо Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од 20. новембра 1941.

²² Исто, том II, књ. 2, док. 59.

²³ Исто, том III, књ. 4, док. 10, Закључци са Покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941.

децембра 1941. године, у коме се на једном мјесту каже: „Ви, другови, уопште нијесте разумјели да су народно-ослободилачки одбори основна организациона форма преко које се дижу масе на народни устанак, преко које се остварује политичко руководство партије у том устанку, преко које народне масе остварују своју демократску — револуционарну власт под руководством Партије. Оружане партизанске јединице су, према томе оружани органи те народне власти, а не обротно — народноослободилачки одбори органи партизанских јединица, као што ви постављате“.²⁴ Захваљујући томе, погрешно схватање у погледу карактера НОО благовремено је исправљено. Управо, у моменту доласка ове критике од стране ЦК КПЈ испраћивање народне власти у Црној Гори тек је започело, те је погрешна оријентација у пракси утолико мање дошла до изражаја. Директивом Покрајинског комитета од 21. јануара 1942. године ово питање је објашњено партијским организацијама.²⁵

Савјетовање је поклонило пажњу и раду међу омладином и са женама. Указано је на значај оснивања Црногорске народне омладине као широке антифашистичке организације. Такође је истакнут успјех у погледу дотадашњег учешћа омладине и жена у народноослободилачкој борби. Рад у том правцу требао је и даље наставити, како би се омладина масовније укључила у партизанске јединице, док би жене биле више ангажоване у санитарској служби, у раду одбора и народноослободилачких фондова.²⁶

Пошто су анализирана и критички размотрена дотадашња искуства, покрајинско савјетовање је усвојило закључке који су представљали програм Партије за непосредно дјеловање. Скуп је завршен истога дана када је започео рад.

Послије покрајинског савјетовања у Црној Гори је наступио период појачане политичке активности. У свим партијским организацијама одржани су састанци на којима је партијско чланство упознато са закључцима донесеним на проширеном покрајинском савјетовању. Од нижих партијских организација Покрајинском комитету су стизали извјештаји о спровођењу у живот децембарског програма. На бази тог програма Партија је за релативно кратко вријеме успјела да своју дјелатност саобрази новим условима. То је имало за резултат да се шире и непосредније изрази њена руководећа и предводничка улога.

²⁴ Исто, књ. 1, док. 168.

²⁵ АИИ—Т, II 1—12 (42), Директива Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору од 21. јануара 1942.

²⁶ Зборник, том III, књ. 4, док. 10, Закључци са покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941.

Независно од извјесних погрешних схватања испољених на њему, покрајинско савјетовање КПЈ у Црној Гори од децембра 1941. године представљало је значајан догађај за реализацију општег програма Комунистичке партије Југославије на датој етапи развоја народноослободилачке борбе у Црној Гори.

Павле Милошевић